

MANUEL BRUNET I JOSEP M. DE SAGARRA: RETRAT D'UNA ADMIRACIÓ LITERÀRIA

Francesc MONTERO I AULET
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Universitat de Girona

Durant els anys vint i trenta del segle passat, l'escola del periodisme es va convertir en una autèntica pedrera de la literatura catalana. Les taules de les redaccions, dels casinos i dels ateneus es van convertir en autèntics obradors on es cuinaven els articles que el dia següent apareixien a la premsa diària, i aquestes trobades van contribuir a la generació d'una efervescència intel·lectual que va concretar-se en l'eclosió de l'anomenada generació de periodistes literaris d'entreguerres, una de les més brillants de la nostra història literària contemporània.

Les tertúlies, discussions i intercanvis dialèctics entre companys de ploma van configurar unes fructíferes relacions estètiques, professionals, intel·lectuals i humanes, que en alguns casos fins i tot van deixar empremta a les pàgines dels diaris i revistes culturals. En el cas que ens ocupa, a través del rastreig d'aquests testimonis, així com de les referències en memòries i altres documents rellevants, hem pogut reconstruir la relació entre dos autors destacats de l'esmentada generació del periodisme català d'entreguerres: l'escriptor barceloní Josep M. de Sagarra i Castellarnau i el periodista vigatà Manuel Brunet i Solà. En el present article pretenem abordar la descripció de la relació personal i intel·lectual entre aquests dos autors, especialment a partir dels anys trenta, fent especial èmfasi en el retrat de l'admiració literària professada pel primer envers el segon, al qual considerava —amb fonament— un dels grans autors de la literatura catalana del segle xx. Volem centrar-nos en la descripció de l'admiració profunda de Manuel Brunet pel poeta barceloní i, tot i que reduïm la nostra aportació a unes coordenades modestes, al nostre entendre és interessant perquè inclou informacions rellevants sobre algunes obres concretes del poeta i dramaturg i sobre alguns dels eixos del conjunt de la seva producció, considerada per Joan Fuster com «una de les realitzacions més vastes i ambicioses de les lletres catalanes modernes» (Fuster, 1972: 218). No obstant això, i malgrat que l'obra de Sagarra ja ha estat estudiada amb rigor per diversos especialistes,¹ tal com va indicar Xavier Pla

1. Alguns dels més destacats, que no els únics, són els següents: Gustà: 1981 / 1994, Gallén / Gustà: 1987, Pla: 2007 / 2010, Molas: 1966, Garolera: 2007b, Llavina: 1996, Nunes: 1999, Fàbregas: 1972 i Carbonell: 1964.

«desconcertava en el passat i desconcerta encara avui» (Pla, 2010: 606) i, segons va dir Maria Nunes en el sisè volum de l'*Obra Completa* de Sagarra, dirigida per Narcís Garolera, encara no s'ha abordat l'estudi global de la seva obra (Nunes, 1999).

A la vegada, considerem útils les presents notes perquè descobreixen un dels referents literaris contemporanis de Manuel Brunet, un autor a qui el periodista va seguir amb atenció i va elogiar durant bona part de la seva carrera.

MANUEL BRUNET, «RAMPELLUT JEREMIES DE L'ANARCOCONSERVADORISME CATÒLICO-PESSIMISTA»

Abans d'abordar la descripció de la relació entre els dos escriptors, és necessari descriure breument la trajectòria del periodista Manuel Brunet i Solà, un autor molt menys conegut que Josep M. Sagarra dins el panorama periodístic i literari català de la primera meitat del segle xx, i del qual en un altre estudi ja ens hem ocupat de reconstruir la biografia intel·lectual (Montero, 2011).

Liberal, catalanista i catòlic, Manuel Brunet Solà va néixer a la ciutat de Vic el juny de 1889, i va morir a Figueres el gener de 1956. Va ser educat al Seminari de Vic, on va rebre una educació religiosa de la mà del canonge Jaume Collell, mossèn Gudiol o el bisbe Torras i Bages, entre d'altres, però va abandonar la carrera eclesiàstica entre 1912 i 1913. Fruit de la relació d'amistat amb Andreu Nin, va flirtejar uns anys amb la ideologia marxista-trotskista, però durant la dècada dels vint va recuperar amb vehemència les conviccions religioses catòliques.

La seva carrera professional com a periodista va despuntar en el transcurs de la Primera Guerra Mundial, durant la qual va exercir d'analista de les evolucions dels diversos fronts de guerra al diari *La Publicidad*. A partir de llavors, es va convertir en un comentarista polític de nombroses publicacions catalanes del període d'entreguerres, entre les quals destaquen *Las Noticias* (1917-1931), *La Publicidad* (1928-1933), *La Nau* (1927-1928), *Mirador* (1929-1932) i *La Veu de Catalunya* (1933-1936). En el terreny literari, va publicar la celebrada narració *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries* (1925), paròdia del mite noucentista d'identificació de l'Empordà amb Grècia, però aquesta obra no va tenir continuïtat en la carrera literària de l'autor, ja que va centrar la seva activitat professional en l'àmbit periodístic. Precisament, una de les crítiques més destacades al volum va ser la de Josep M. de Sagarra, apareguda a *La Publicidad* el 6 de novembre de 1925 amb el títol «L'humorisme de Manuel Brunet»:

El llibre d'En Brunet [...] és, potser, una de les mostres més completes i més intel·ligents d'humorisme realista que ha publicat la nostra jove generació literària.

En Brunet ha cercat la deformació en un sentit antiheroic, en sentit ariostesc i volterrià (recordeu la Pucelle); en aquest sentit que és el que lliga més amb una escèptica i sorneguera tradició mediterrània. En Brunet ha agafat els actuals —que, naturalment, són eterns— motius del paisatge de la badia de Roses per a fondre-hi, dintre del seu transparent realisme, l'aventura dels colonitzadors hel·lènics. D'aquesta barreja, en surt tot l'humorisme de Brunet.

Els grecs perden la seva qualitat heroica, la seva rigidesa decorativa de terrisses prestigioses, per convertir-se en uns desarrapats i encibornadors pocapenes; una visió críticohumorística de la història és el que aporta Brunet a la nostra literatura dins d'aquest breu i deliciós llibre.

Si hi ha per un cantó una certa manca de fantasia, són infinites les troballes de legítim humor, i sobretot són admirables la facilitat d'estil i la riquesa de lèxic.

Durant els anys vint, Manuel Brunet es va mostrar contrari a la dictadura de Primo de Rivera, i, com a membre del partit republicà liberal Acció Catalana, va acollir la República amb entusiasme. Van començar llavors els anys d'esplendor de la seva trajectòria periodística, en què va exercir de comentarista polític destacat i redactor en cap del diari d'Acció Catalana *La Publicitat*, i va ser el primer director de *Mirador*, l'esplèndida revista cultural i política subsidiària de *La Publicitat* i impulsada també pel partit d'Amadeu Hurtado, on va publicar textos de crònica social i crítica cultural, teatral i literària.

Tanmateix, al cap de poc temps, Manuel Brunet es va desenganyar del règim republicà. Els motius del distanciament i l'oposició final van ser, d'una banda, la discrepància en matèria religiosa amb el govern republicà —com a catòlic empedreït, va atacar de forma incansable les reformes laiques impulsades pels governs espanyol i català— i, de l'altra, l'agressió que va rebre d'uns elements republicans el febrer de 1932, en resposta a un escàndol d'especulació monetària sobre la pesseta conegut com «afer Bloch» que Manuel Brunet havia difós uns mesos abans, i en el qual estaven implicats, entre d'altres, el diputat a Corts i futur president de la Generalitat Lluís Companys i alguns alts càrrecs de la recent creada Generalitat de Catalunya. Aquests incidents van liquidar la confiança de Brunet en el règim republicà i van provocar el seu acostament a posicions conservadores en matèria social i decididament catòliques en l'àmbit espiritual. Qui representava en aquells moments aquestes conviccions era la moderada Lliga Catalana, amb el catalanisme de la qual el periodista llavors ja combregava sense reserves.

El març de 1933, Manuel Brunet va ingressar en aquesta formació i va començar a col·laborar al seu diari, *La Veu de Catalunya*, amb una secció pròpia de comentari polític a primera pàgina, en la qual va defensar amb afany els postulats de la Lliga, tot desitjant que una victòria a les urnes tornés el poder al seu partit i permetés el restabliment dels valors que defensava. D'aquesta manera, el periodista es va convertir en un dels comentaristes més influents entre els sectors catalanistes conservadors de la societat catalana.

Amb l'esclat de la guerra civil, Manuel Brunet es va refugiar primer a França i després a Suïssa i Itàlia, sota la protecció de Francesc Cambó. De retorn a Catalunya l'octubre de 1939, va accentuar els principis conservadors i catòlics, i va reservar a l'àmbit privat les conviccions catalanistes. Professionalment, des del seu refugi a l'Empordà va recuperar l'especialització en el comentari de política internacional en fer-se càrrec de la secció «El mundo y la política» de la revista *Destino*. L'autor va poder comentar des d'aquesta tribuna tot l'escenari de postguerra i, com a detall rellevant, hem d'assenyalar que es va convertir en un dels pocs periodistes catalans —segurament l'únic— que va comentar per al públic català les dues guerres mundials, un aspecte que el singularitza dins la història del periodisme a Catalunya.

En l'àmbit literari, durant la postguerra va publicar en català el recull d'articles periodístics «de calendari» *Cada dia és festa* (1946), un volum de devoció mariana *Salteri de*

la *Mare de Déu de Montserrat* (1947) i, de forma pòstuma, *Pàgines de la vida de Jesucrist* (1961). En castellà, tan sols va publicar *Actualidad del Padre Claret* (1953), una compilació de textos en homenatge al clergue osonenc.

Si examinem sumàriament la trajectòria dels dos autors, hem d'anotar que Josep M. de Sagarra, com Manuel Brunet i Josep Pla i tants altres escriptors de la seva generació, també va exercir de periodista —fins i tot amb una corresponsalia a Berlín per a *El Sol* de Madrid—, i que en l'exercici d'aquesta professió va compartir redacció amb Manuel Brunet a *La Publicitat* i *Mirador*, a banda també de col·laborar esporàdicament a *Destino* durant la postguerra, tot i que no formava part del nucli de la redacció. A més, podem assenyalar que els unia una estreta amistat, fruit de les hores compartides a les tertúlies de l'Ateneu Barcelonès, primer a la «Penya Gran» de Joaquim Borralleras² i, més tard, ja als anys trenta, a la penya «La Caverna» presidida per l'advocat i filòsof de la Lliga Manuel Sagnier. Menys coneguda dins el paisatge intel·lectual català del període d'entreguerres, aquesta tertúlia de la «dreta desenganyada del fet republicà» aplegava diversos intel·lectuals de tendència conservadora (Tavera, 2006: 358). Un dels seus integrants, Ignasi Agustí, en va fer el següent retrat:

«La Caverna» era una peña que había fundado en el Ateneo un joven ricachón y desocupado de Reus llamado, me parece, Manuel Sagnier. Manuel Sagnier era una especie de filósofo curioso, entre ácrata y reaccionario. En principio, o por principio, le fastidiaba todo lo que decía o hacían las izquierdas. Pero era tan fanático como algunas de ellas y pretendía pasar a sangre y fuego el país, como ellas, para librarse de ellas. [...] La peña tenía un reducido número de adictos. Estaban en ella Manuel Brunet, Juan Bautista Solervicens, Ramon Garriga, Josep Maria de Sagarra, Grau Sala y yo, y un italiano que de hecho es moralmente español: Alfredo Giorgi, corresponsal entonces del *Corriere della Sera*. (Agustí, 1974: 200)

Sembla que Brunet aportava el to més catalanista a aquelles trobades, ja que, com va expressar Rossend Llates a les seves memòries, el periodista vigatà «havia entrat amb totes les senyeres desplegadas a la «caverna»» (Llates, 1971: 317).

Tanmateix, les coincidències entre els dos autors acaben aquí. Josep M. de Sagarra va ser principalment novel·lista, poeta, dramaturg, traductor i, a més, periodista. Va conrear, no obstant això, el periodisme literari o satíric, allunyant-se de la crònica o de l'articulisme polític, amb la qual cosa la distància temàtica amb el periodisme de Manuel Brunet és massa gran per intentar establir una comparació que vagi més enllà.

Finalment, hem de dir que centrarem aquest retrat principalment en les referències a Josep M. de Sagarra que hem pogut localitzar en articles, entrevistes, crítiques, ressenyes... de la producció de Manuel Brunet, perquè el text més important dedicat a aquest autor en l'obra de Sagarra és la crítica literària que ja hem esmentat sobre l'humorisme d'*El meravellós desembarc dels grecs a Empúries*. A banda d'aquest text, abans de la guerra només hem pogut localitzar una àcida referència sobre Brunet publicada a l'«Aperitiu» d'1 de

2. Sobre el desenvolupament quotidià d'aquesta tertúlia, vegeu Manent: 2008; Sans Orenga: 1983, 20 i Tavera: 2006, 358-359. Dels testimonis directes de la tertúlia, són indispensables els retrats de Josep Pla (Pla, 1969a: 581-582 i Pla, 1969b: 99-100 i 342) i Josep M. de Sagarra (Sagarra, 1999: 425).

febrer de 1934 —compilat per Narcís Garolera (Sagarra: 2005)— amb motiu del primer lustre de vida de *Mirador*, en el qual es referia al viratge ideològic de Brunet:

Entre les desercions, només val la pena de recordar la d'un excel·lent amic meu, que va fugir de la nostra redacció com si fugís dels braços d'una infel·lig i agosarada muller de Putifar, per convertir-se en un rampellut Jeremies de l'anarcoconservadorisme catòlico-pessimista.

Durant la postguerra, l'única referència publicada de Josep M. Sagarra a Manuel Brunet la trobem en un article d'homenatge a Just Cabot aparegut a *La Vanguardia* el 12 de març de 1961, en el qual feia referència a l'etapa de Brunet com a primer director de *Mirador*. És breu, però denota el respecte que sentia Sagarra pel periodista:

Nuestro primer director fue Manuel Brunet, aquel excelente y clarísimo escritor aparentemente seco y erizado como una espiga de centeno, pero tan jugoso y oleaginoso en su espíritu, que con Cabot realizaban un dúo formidable.

Les escadusseres referències anteriors a Manuel Brunet són les úniques que hem pogut localitzar procedents de la ploma de Josep M. de Sagarra. En sentit invers, en canvi, el volum de mencions és considerable, especialment a partir dels anys trenta, els quals «marquen el punt de maduresa literària de Sagarra i el moment de major impacte de la seva obra. Són els anys dels grans èxits i de la seva culminació com a personatge públic de dimensió popular» (Pla, 2010: 601). Segons el mateix Sagarra, les obres d'aquesta etapa «són les que em proporcionen un públic més ample, i algunes d'elles ja no han fet dir als crítics aquelles reserves sobre el poeta i l'home de teatre» (Sagarra, 1979: 25).

D'altra banda, com veurem, les referències de Brunet van anar sempre adreçades a aconseguir una transformació de la «imatge moral» tenyida d'irreverència religiosa que projectava públicament el poeta i dramaturg, amb la finalitat que abraqués obertament el catolicisme i pogués donar a la seva producció literària una orientació religiosa.

LA VIDA PRIVADA DE LA RELACIÓ: ADMIRACIÓ LITERÀRIA I DESIG DE CONVERSIÓ MORAL

La primera referència a l'admiració literària professada per Manuel Brunet envers la producció literària de Josep M. de Sagarra ens porta a fixar-nos en el parer del crític sobre la tragèdia *Judit* del dramaturg barceloní, estrenada el 1929 al teatre Novetats de Barcelona. Tal com va indicar Jordi Carbonell, aquesta tragèdia constitueix un element aïllat dins la producció de l'autor, que no es va prodigar més en aquest gènere dramàtic: «Hi trobem, paral·lelament a un desenrotllament un xic dificultós del fil dramàtic, dins un quadre general net i absent de concessions, un predomini de la qualitat del vers que, malgrat una certa monotonia de conjunt, en alguns passatges adquireix un remarcable nivell». A continuació, afirma que alguns passatges de gran brillantor literària situen l'obra «com una de les més estimables del seu autor» (Carbonell, 1964: 1390). Malgrat això, la peça no va gaudir de

gran èxit de públic, i Manuel Brunet era conscient d'aquesta tèbia acollida. En la seva crítica, publicada el 25 d'abril de 1929 a *Mirador*, va valorar positivament l'obra per la procedència bíblica del tema tractat. El pòsit cristià de la producció sagarriana va ser una constant en els comentaris de Brunet, que va insistir sempre en la falsedat —o hipocresia— del pretès to profà dels textos de Sagarra. En aquest article, el periodista va comentar amb admiració la fecunditat literària del dramaturg i va començar a apuntar la qüestió moral:

Sagarra-Holofernes.- Quan s'escrigui la biografia del nostre eminent poeta —feina que caldrà fer abans del seu trasllat a la Jerusalem celestial, que és on anirà encara que es cregui suficientment pervertit i pervertidor— caldrà tenir en compte el personatge d'Holofernes del *Judit*. Holofernes s'avorreix, «s'avorreix sobiranament», segons la justa frase popular. Com qui no fa res, ha sortit vencedor en trenta combats. Com Holofernes, En Sagarra també s'avorreix, i ha escrit trenta llibres, també com aquell qui no fa res. [...] I sempre està segur de guanyar la batalla. I com l'Holofernes de la Bíblia, l'autor d'*All i salobre* té fama d'home terrible.

Seguint amb la comparació anterior entre Sagarra i Holofernes, Manuel Brunet es va mofar amistosament del poeta, detall que constitueix un exemple de la cordialitat i complexitat que presidia la relació amical entre els dos autors:

Entre Sagarra i tots els Holofernes hi ha una diferència, una única diferència. Els [...] Holofernes crien una frondosa crinera. En canvi Josep Maria de Sagarra i de Castellarnau... Per on l'agafaria una Judit? On és la cabellera? Si l'agafaven per aquella fina pinzellada de cabell que té al clatell la testa hauria de mirar a terra, sacrilegi horrible tractant-se del cap d'un poeta.

Que mai cap Judit blanca, groga o negra pugui fer de Sagarra la seva víctima! Sospiem, però, que se'n guardaran prou. Aquesta testa pelada, quan seria dintre el sarronet de Judit, encara diria versos i comprometria l'autora del crim.

Quan s'escrigui la història de la literatura catalana contemporània diran: «Sagarra tanca el període dels Jocs Florals».

L'afirmació final citada era rotunda, i evidència la gran consideració de Manuel Brunet envers el dramaturg. El periodista ja intuïa que l'obra de Sagarra marcaria una època en la història literària del país, malgrat que en aquells anys, com va reconèixer Josep Pla, encara fos jutjat amb severitat pels seus contemporanis precisament per la seva prolífica facilitat amb la ploma (Pla, 1975: 11).

Així, doncs, com hem indicat anteriorment, els dos autors mantenien en aquells anys una relació cordial i compartien habitualment conversa i temps d'escriptura a l'Ateneu Barcelonès, espai que Sagarra havia convertit en un lloc de treball habitual, tal com va remarcar Josep Pla: «Jo li vaig veure fer un acte d'un drama, en un local de l'Ateneu de Barcelona, en l'espai de dues o tres hores de nit» (Pla, 1970: 415). Fruit de les trobades esmentades és l'exemple que oferim a continuació, que al mateix temps denota l'olfacte periodístic de Brunet a l'hora de percebre els indicis dels grans esdeveniments. El 25 d'agost de 1932, el periodista va donar en primícia a *La Publicitat* la notícia de la redacció de *Vida Privada*, a través d'una entrevista al seu autor. El text, que incorporava fins i tot un facsímil d'una de les 650 quartilles del manuscrit, va ser comentat amb detall per Xavier Pla en

l'epíleg a la reedició commemorativa de la novel·la amb motiu del seu 75è aniversari, (Pla, 2007) però volem recuperar-ne alguns fragments que ens interessin en aquest repàs. Brunet era plenament conscient que estava donant una notícia important, i per això va començar l'entrevista amb la frase contundent «Tota la literatura catalana contemporània és obra de gent que ha de guanyar-se la vida», per defensar la capacitat de treball de Sagarra; i va tancar aquesta introducció amb la declaració rotunda que estava «convençut que aquesta informació serà un document que servirà als erudits»:

El poeta Josep Maria de Sagarra —ell ho recorda sovint— és dels que escriuen per guanyar-se la vida. Però si no s'hagués de guanyar la vida, estiguem-ne certs, també escriuria. Entre els nostres escriptors, En Sagarra és dels que treballa més. I no obstant molta gent, els que estan acostumats a veure'l a les terrasses dels cafès i als restaurants i xocolateries de nit, creuen que és el príncep dels sense feina voluntaris.

[...] En Sagarra té una força de voluntat, una disciplina i un esperit de continuïtat que espanten. Aquesta és la condició extraliterària d'un escriptor. Però, a més, En Sagarra té el do més gran que pugui desitjar-se: la imaginació. [...] Tindreu una idea justa de la disciplina i de la força de creació d'En Sagarra si us dic que en menys de dos mesos —mesos d'estiu!— ha escrit una novel·la de 650 quartilles com la que il·lustra aquesta informació.

A partir d'aquí, s'iniciava el comentari dels aspectes formals i de contingut de l'obra, amb la inclusió de les declaracions de l'autor:

Transiten per l'obra setanta o vuitanta personatges, sense comptar-hi els comparses. La família central, els Lloberola, són vuit... És una antiga família aristocràtica arruïnada. Al costat d'ella hi ha banquers i plutocràcia pervinguda. [...] «És una línia vertical —em diu En Sagarra— que va des del més alt de la sang i el diner, fins als llocs més putrefactes del Districte V». Hi surt tothom, «dels carlins als nudistes».

—I l'argument?

—En el sentit que es dona al mot, no en té. No té unitat d'argument. La novel·la és escrita amb una concepció biològica de la vida. Comença amb un fet divers, apareixen uns personatges i, com en els coves de les cireres, van sortint altres personatges i altres fets.

Manuel Brunet coneixia l'obra a grans trets, i intuïa alguns aspectes que podien presentar problemes a la seva recepció entre el públic. Crític sagaç i directe, posava sobre la taula el problema de l'estructura i l'argument de la novel·la:

—Aquí plantegen el problema de la construcció de l'obra.

—Encara que sembli que no té argument, en té un, i és molt senzill: es tracta de presentar, en el moment actual, la descomposició d'una família aristocràtica. És la novel·la de la Barcelona vella que desapareix, d'una família que havia estat poderosa i esdevé socialment ineficaç i perd la personalitat i es fusiona en l'estat confusionari que s'ha produït en el món i en aquest país després de la guerra, ara que predominen l'interès econòmic i la sensualitat. Es tracta de presentar una visió del panorama moral de Barcelona en aquests darrers anys. Quant a la construcció d'una novel·la, el meu criteri és d'amplíssima llibertat. El cas és que el que s'escriu tingui interès, vitalitat i qualitat.

El gran motiu d'escàndol entre la massa lectora i la crítica, però, era el retrat viu, fidel i moradaç de la societat barcelonina que reflectia *Vida privada*:

—És una novel·la de senyors?

—La novel·la és feta sobre carn viva. La classe de societat que he volgut pintar potser no ha estat mai estudiada a casa nostra. Una cosa és fer novel·les de senyors i una altra cercar les diferències entre un aristòcrata i la persona que no n'és, entre el senyor i el banquer, etc.

—Serà un llibre d'escàndol?

—No pretenc escandalitzar ningú. L'única cosa que pretenc és servir una mica la veritat. Crec que el que integra l'honradesa literària és la sinceritat de l'autor. Procuo ésser sincer i del pa en dic pa, i del vi, vi.

—És un llibre truculent?

—No. Si hi ha alguna cosa que pugui semblar una truculència neix fatalment de la trajectòria del llibre. L'obra no té cap tendència moralista, ni està feta amb esperit de tesi ni de fer transcendentalismes, ni de cercar cap valor simbòlic. No es tracta d'un pamflet. La meva ambició és donar una visió tan humana i desinteressada com sigui possible amb un criteri més aviat de biòleg, de naturalista.

Finalment, l'entrevista es tancava amb una breu referència al premi Crexells i un elogi a l'estil net i concís de l'obra:

—Hi heu pensat, en el Premi Crexells?

—Naturalment que hi he pensat. Però he escrit el llibre per divertir-me.

[...] En Sagarra m'ha llegit tres capítols de la seva novel·la [...]. Pel que he pogut jutjar és un llibre de molta ambició i de molt interès de lectura. L'estil és claríssim, menys barroc que el dels «Aperitius». Si l'inquietàveu amb unes tisores de podar segurament perdrieu el temps.

Efectivament, tal com intuïa Brunet, *Vida privada* es va convertir en una novel·la «amb el perfum encisador, amb la flaire precisa i amb els tics genuïns de Barcelona», (Permanyer, 2007: 14). Maria Nunes la va qualificar com «sens dubte la millor novel·la de l'autor i una de les millors de la literatura catalana», i la va relacionar, a partir de les reflexions de Josep Pla, Maurici Serrahima i Joaquim Molas, amb la narrativa d'Aldous Huxley, Marcel Proust i el context general de la novel·la europea del moment (Nunes, 1999: 16-19). No obstant això, Marina Gustà va fer notar que, en el moment de la seva publicació, el text va rebre una acollida desfavorable per part de la burgesia i aristocràcia barcelonina, descontenta del seu retrat que reflectia l'obra:

Vida privada era una altra novel·la escandalosa, i es va convertir en un lloc comú parlar-ne com d'un *roman à clef* on les coincidències amb barcelonins d'una certa corda no eren pas fortuïtes.

[...] *Vida privada* presenta una sèrie d'experiències individuals —exemples d'unes de col·lectives— de les quals s'extreu una generalització que es pot formular com a declaració de principis. Els escarafalls de puritanisme més o menys dissimulat, les interpretacions errònies no s'adobaven amb el reconeixement que, «malgrat tot», Sagarra observava una actitud de reprovar moral davant el comportament dels Lloberola i companyia. La crítica intentava salvar el que semblava insalvable, però no s'adonava que l'anatemització d'un

cert món modern es desprenia de la sàtira i de l'elegia tant com dels judicis expressats obertament, ni que partia de la reflexió ja central en les novel·les i els contes de Sagarra que precedien *Vida privada*: la condició humana és essencialment mistificadora, tendeix a amagar la realitat d'una existència poc gloriosa a base de sentimentalisme o de fredor premeditats, de posició social o de rebuig a les normes, d'idealització del passat o de projectes de futur (Gustà, 1981: 34-40).

De la mateixa manera, Xavier Pla també va constatar les diverses objeccions a l'obra formulades per la crítica del moment: «d'una banda, la construcció narrativa de la història que explica Sagarra i, de l'altra, la implicació o no implicació moral de l'autor en els fets que descriu» (Pla: 2010, 602). Malgrat aquesta qüestió de la recepció per part de la massa lectora, el cert és que la novel·la va causar gran impacte, i va ser valorada amb justícia atorgant-li el premi Crexells en l'edició de 1932. Després del veredict del jurat, el 14 de desembre d'aquell any, Manuel Brunet celebrava amb efusió la notícia en un article a *La Publicitat*:

Fins ara el Premi Crexells ha estat concedit quatre vegades, i l'única cosa extraordinària i anormal que ofería la història del Premi és que encara no l'hagués guanyat En Sagarra. I si sortís algun murmurador, li diria que coneix ben poc la situació de la literatura catalana. Actualment, En Sagarra, comptant curt, almenys representa, ell tot sol, un trenta per cent de les nostres lletres. ¿I quina culpa hi té en això En Sagarra? Suposo que no se l'acusarà d'ésser massa actiu i d'ocupar un lloc preeminent en la nostra literatura. I consti que no em limito a ponderar la fecunditat literària d'En Sagarra.

El periodista considerava que *Vida privada* marcaria una fita en la trajectòria de Sagarra, que acabaria conduint-lo a l'ortodòxia moral. D'aquesta manera, va reprendre amb insistència la qüestió de la religiositat de l'obra del poeta. Aquest tema, com hem dit abans, va marcar la majoria de comentaris sobre la seva obra, en els quals va expressar el convenciment que la conversió de Sagarra es produiria irremissiblement:

S'ha dit mil vegades que el Premi Crexells no ha d'ésser una consagració, i que el Premi no té altra finalitat que estimular la nostra novel·lística. Però en el cas d'aquest any [...] la consagració és un fet. Actualment, En Sagarra, té tots els premis que han funcionat en aquest país [...]. I consti que la consagració haurà arribat abans de la segona fase de la literatura d'En Sagarra. Perquè jo diria que el nostre poeta està condemnat a sofrir una crisi espiritual terrible que l'obligarà a trencar motllos. *Vida privada* potser no tindrà una superació en aquesta primera fase. La facècia potser no arribarà més enllà. I llavors sorgirà un altre Sagarra més pur, més arbitrari i més humà que l'actual. Poden passar uns quants anys, segurament no molts, però la crisi, per poc que exploreu l'esperit del poeta i les seves obres, la crisi sembla inevitable. Potser m'equivocaré, però jo jugaria a favor d'un trasbals que ens donarà un poeta nou.

Un any després, Manuel Brunet ja formava part de la redacció de *La Veu de Catalunya*, amb la qual cosa s'havia consumat el canvi que havia distanciat políticament els dos autors, perquè Josep M. de Sagarra continuava a l'òrbita liberal progressista d'Acció Catalana, mentre que Manuel Brunet havia ingressat a la Lliga Catalana. Segons el peri-

odista, aquesta separació es mantenia tan sols per la discrepància en matèria religiosa que, de nou, creia fictícia tot i que Sagarra s'entossudís a defensar-la. És ben visible, doncs, la intenció de Brunet d'alinear el poeta al seu propi terreny ideològic i moral, per poder elogiar-lo sense reserves. Així com l'autor d'*All i Salobre* s'obstinava en la seva resistència, el periodista insistia a declarar que el seu pòsit moral inconscient, *malgré lui*, era ortodoxament cristià. Aquesta interpretació es pot copsar clarament en l'article titulat «Homes d'esquerra» publicat el 7 de novembre de 1933:

Recentment, amb l'amic Sagarra, examinàvem els punts que el separen de la Lliga. Només vàrem trobar la qüestió religiosa. Les altres distincions del gran poeta, només ell, amb la seva ploma privilegiada, podria inventar-les. [...] I si filàvem gaire prim, trobaríem que ni en aquest punt el poeta Sagarra no pot considerar-se un home d'Esquerra. Una vegada vaig intentar demostrar la incapacitat blasfematòria del poeta Sagarra, la seva incapacitat per a l'heterodòxia. I en tots els drames que estrena sembla que es proposi donar-me la raó. Tots ells són amarats i xops de cristianisme i de catolicisme i àdhuc —permeteu-me la frase— de putrefacció catòlica. El que passa és que com molts d'altres, l'amic Sagarra s'entesta a desdibuixar el magnífic personatge que porta el seu nom. Però si això és un error en el teatre, és un error grandíssim en tractar-se de la comèdia de la vida.

Trobem una nova mostra de la tossuderia de Manuel Brunet sobre aquest tema en un nou article, ara del 17 de gener de 1935 i titulat «Sota el signe d'Horaci», en què informava precisament del canvi de rumb anhelat en l'obra del poeta:

Fa molts anys que l'espectacle del nostre gran poeta m'interessa d'una manera extraordinària. Jo sóc el que vaig profetitzar que el poeta acabaria a Montserrat com a oblat o com a frare. Ell va dient que no, però en l'ascensió a la muntanya santa ja quasi és als Brucs. Potser hi anirà pel camí més llarg, però hi arribarà, n'estic ben cert, al Montserrat espiritual. El poeta està decidit a emprendre un altre camí literari. Se sent madur i una de les fases més importants és acompanyada.

Després d'aquestes paraules, Manuel Brunet va inserir, de forma imprevisible, unes declaracions informals de Sagarra sobre la seva pròpia obra:

Em trobo davant d'un Sagarra desconegut. Sospito encara canvis més transcendents. —Feu versos?

—Ara potser hauré de fer una comèdia, però us prometo que aquest estiu faré versos. Publicaré el llibre cap a la tardor, un llibre llarg, gruixut. [...] Vull fer un tipus de poesia plena, humana. Ens fa molta falta el retorn a aquest sentit de la cosa humana, el retorn a grans temes. [...] A mesura que em vaig fent gran m'adono que camino cap a la normalitat, cap a una major humanitat. He eliminat totes les preocupacions literàries. Tant se me'n dona que em diguin poeta putrefacte, inactual, antimodern. ¿Què vol dir «modern»? Valen més una vintena de poemes de Leopardi que tot el que hem fet nosaltres, que tota aquesta poesia plena de malícia verbal, intencional i formal. [...] Vull fer un llibre ple de substància humana, cercant la perfecció formal com una preocupació sincera. Vull aprofitar l'experiència de la vida. He fet molta literatura, mancada, naturalment, però de gran ambició. I ara m'adono [que] fa més respecte l'obra d'En Joan Alcover que tot el que hem fet nosaltres. He fet coses que han fet molt soroll, com *El comte Arnau*, imperfecte, desproporcionat. Només hi ha

vint-i-cinc o trenta versos bons, entre deu mil. Un dia el repararé, aquest llibre. [...] I d'ara endavant, res de concessions a certes modernitats, a res que no surti de dins.

Manuel Brunet va tancar l'article amb el desig que les paraules de Sagarra tinguessin una plasmació real i directa en els seus futurs textos:

Jo voldria que temps a venir els que estudien la nostra història literària poguessin dir que la crònica que acabo d'escriure anuncia una evolució important en la producció del nostre gran poeta.

Efectivament, aquesta nova direcció de la poesia sagarriana ja s'havia iniciat tímida-ment a *La rosa de cristall* (1933), que presentava un to «discursiu i d'especulació metafísica» (Gallén / Gustà, 1987: 473), però es va confirmar i reforçar al volum següent, *Ànceres i estrelles*. Uns mesos abans de la seva aparició, però, l'autor barceloní va estrenar al Teatre Nou del Paral·lel la comèdia amorosa titulada *Reina*. Tal com va recordar el mateix Sagarra a les seves *Obres Completes*, la peça «va tenir el seu èxit, i n'hauria tingut molt més si, en lloc d'aquell marc del Paral·lel, impropri de *Reina*, s'hagués pogut presentar en un altre lloc. Quan mesos després, anà la companyia Vila-Daví al Novetats, el relleu que va prendre *Reina* davant el públic fou molt més important que el que va aconseguir al Paral·lel» (Sagarra, 1952: 11-12). Segons Jordi Carbonell, en aquesta obra, una de les més brillants del període de «plenitud neoromàntica» de l'autor, «batega un esperit de rebel·lia sexual [...] típic de l'autor, el qual no arriba, però, a ultrar-lo» (Carbonell: 1964; 1367, 1388), i això es palesa en la crítica que va publicar Manuel Brunet a *La Veu de Catalunya* el 24 d'abril de 1935, en la qual va recuperar la discussió amb el poeta al voltant de la religiositat. En aquesta ocasió, Sagarra es va mostrar menys reticent i, fins i tot, el periodista va aconseguir arrencar-li el compromís d'utilitzar amb devoció un tema religiós com a matèria literària per a una de les futures obres:

Amb en Sagarra i altres amics parlàvem ahir de l'èxit de l'obra. [...] Va començar en Sagarra fent protestes contra la fama que jo he escampat de la seva evolució. Si he exagerat, perdó, amic Sagarra. Sempre he estat igual —diu ell—, però és que ara m'adono que els sentiments religiosos són la cosa més forta que hi ha en l'entranya del poble.

[...] Després de dir-nos que del freudisme ja en torna i que la sexologia li fa fàstic, En Sagarra, dirigint-se a mi, deia que ell és on era, però que s'ha adonat de la força enorme del sentiment religiós i que sense religió no hi ha moral possible, perquè àdhuc els qui presumen de laics, tota la bondat que poden exhibir és d'origen cristià. Hi ha també l'encís poètic incomparable del cristianisme i, sobretot, de la Mare de Déu. ¿Us heu fixat —em deia— en la sublimitat de l'Anunciació? ¿Us heu fixat en la grandesa de la Mare de Déu dels Dolors? És un tema que em tempta molt aquest de la Mare de Déu —em deia l'amic. «Un dia en vull escriure un poema.»

—Paraula?

—Paraula.

Il·lusionat per aquesta confiança, Manuel Brunet va continuar amatent als moviments literaris del seu amic. Passat l'estiu de 1935, potser en el transcurs d'una conversa a la tertúlia de la penya de l'Ateneu, el poeta va comunicar-li que tenia a punt un nou lli-

bre de versos. Tot i que Sagarra continués publicant en mitjans controlats pels adversaris de la Lliga, Brunet no desaprofitava cap ocasió per elogiar la seva obra. L'anunci de la imminent aparició del volum *Àncores i estrelles*, manifestat pel periodista el 29 de setembre d'aquell mateix any a l'article «La pesca del poeta», n'és una prova:

El poeta Josep Maria de Sagarra ha tornat de la Costa Brava amb un cistellet ple de carculles. El llibre de versos és fet. Es titula *Àncores i estrelles*. I ha d'ésser escrit en els mateixos llocs del miratge perquè, havent estat el poeta una temporada a Calella de Palafrugell i una altra temporada a Port de la Selva distingiu, quasi petxina per petxina, on ha collit l'una o l'altra. [...] Les poesies que en Sagarra porta d'aquest racó de món tenen una humanitat extraordinària.

Aquest recull de poemes, que segons el crític Jordi Llavina pertany a la línia «més continguda» i «més específicament lírica» de l'autor (Llavina: 1996, 34-35), va rebre el Premi Joaquim Folguera de 1935, una distinció que s'afegia a la llarga llista de premis i reconeixements que havia rebut l'autor de *Vida privada*, i que Manuel Brunet va destacar en el seu article «El Premi Folguera a Josep Maria de Sagarra», de 20 de desembre d'aquell any. Segons el crític, aquesta nova distinció confirmava de forma definitiva la categoria i popularitat de l'escriptor dins les lletres catalanes:

Potser ja sabeu que el Premi Folguera, que s'atorga cada any al millor llibre de poesia, ha estat atorgat al poeta Josep Maria de Sagarra pel seu llibre *Àncores i estrelles*, que està a punt de sortir.

Aquest llibre [...] està destinat a ésser un dels llibres més populars d'En Sagarra. [...] Dient això no vull pas insinuar que En Sagarra sigui un poeta popularista, ni faig elogi de la poesia fàcil. [...] En la poesia d'En Sagarra, aquest aspecte de la popularitat no és pas el menys interessant. [...] De tots els nostres poetes, Josep Maria de Sagarra és l'únic que pot fer grans tiratges dels seus llibres de versos, perquè és el més humà dels nostres poetes, i si no és el que parla un idioma més castigat, és, indubtablement, el que posseeix un idioma més viu. I és, també, el més fecund de tots.

[...] Aquest llibre nou d'En Sagarra, [...] llibre mariner que navegarà molt i no el veurem enfonsar-se, és el present de Nadal que la nostra literatura ofereix al país. I mentre els poetes facin llibres com aquest, podeu estar segurs que el país encara s'aguanta.

LA POSTGUERRA: RANCÚNIES I RECORDS D'UNA VELLA AMISTAT

La crònica d'aquesta admiració de Manuel Brunet per l'obra de Josep M. de Sagarra ens duu als temps de postguerra, i ens hi haurem de referir a través de la correspondència creuada entre el músic i poeta Joan Llongueras i Manuel Brunet. Aquests dos autors mantien una relació d'amistat per la seva vinculació amb la Lliga anterior a 1936 i per unes conviccions cristianes comunes. A més, compartien una profunda devoció per la Verge de Montserrat, a la qual el primer feia temps que escrivia un poema. Referint-se a aquesta qüestió, el 16 de novembre de 1942 Joan Llongueras va comentar per carta a Brunet que

s'havia assabentat que Josep M. de Sagarra també treballava aquest tema, i temia la competència amb ell:

Em descuidava de dir-vos que Josep M. de Sagarra escriu un poema de Montserrat. Sembla que ha trobat qui li ha pagat l'estiueig a Port de la Selva a canvi d'aquest poema. Jo, poc a poc, vaig treballant en el meu sense que ningú m'ajudi. És clar que jo al costat d'En Sagarra no sóc ningú i haig de posar les meves pobres coses a les mans del bon Déu. M'agrada que en Sagarra faci això i m'agradaria que ho fes de veres i ben sentit.³

Òbviament, Joan Llongueras es referia a *El Poema de Montserrat*, que es va publicar per primera vegada a principis dels anys cinquanta tot i ser escrit entre 1942 i 1945, gràcies al mecenatge de Fèlix Millet i Maristany. En aquesta ocasió, la resposta de Manuel Brunet va ser conciliadora, amb un punt de crítica a la poesia sagarriana:

No us espanti el poema sagarrenc sobre Montserrat. Me n'alegro molt que el faci. En un article a *La Veu* vaig explicar que en Sagarra volia fer un poema de la Mare de Déu dels Dolors. L'evolució d'aquest amic és, gràcies a Déu, bona. No us espanti, però, tot això. Ja caldrà que es cordi les espardenyas, perquè tot sovint escriu —com diria Gautier— amb el coturn un xic fluix. El *Poema de Nadal* n'és una prova. És ple de versos ociosos, que no treballen.⁴

No obstant això, Manuel Brunet va retornar al tema després del veredict de Jocs Florals de Montserrat de 1947. El periodista hi havia presentat el *Salteri de la Mare de Déu de Montserrat*, però no va resultar guardonat. El 16 d'abril d'aquell any, Joan Baptista Solervicens, membre del jurat del premi, va comunicar per carta a Brunet la mala notícia:

A desgrat de tots els meus esforços, el teu magnífic *Salteri* no ha estat premiat. No he de dir-te el disgust que em passo.

L'oposició partí d'un dels vocals del jurat. La fonamentà en el to i en la inflexió d'alguns fragments de l'obra, on tu, trencant tòpics, cerques l'efecte pel camí de la senzillesa i la ingenuïtat. Discutírem molt, però el criteri desfavorable prevalgué i em vaig quedar sol en la defensa.

[...] Jo vaig fer present al Jurat que l'autor del *Salteri* demostrava ésser un prosista molt més important que l'autor d'aquella altra composició, i que acreditava, a més, ésser un dels primers escriptors de la literatura catalana contemporània. No ho van negar, i ho van reconèixer. Però sempre l'objecció insuperable del to d'alguns fragments!

Vaig fer constar el meu vot en el veredict [...]. I el que vaig dir en el Jurat ho repetiré en la *Memòria* del Certamen. Vull, en aquest punt, deixar les coses a lloc.

El director de la revista *Destino* i amic personal de Manuel Brunet, Josep Vergés, també es va disgustar molt per aquesta notícia, perquè va considerar que el *Salteri* del pe-

3. Les cartes rebudes per Manuel Brunet citades al present article estan dipositades al Fons Manuel Brunet i Solà de la Biblioteca de la Universitat de Girona.

4. Carta de Manuel Brunet a Joan Llongueras i Badia, 21.09.1942. Totes les cartes de resposta de Manuel Brunet a Joan Llongueras que citem es poden consultar al fons Joan Llongueras i Badia de la Biblioteca de Catalunya.

riodista no havia estat premiat per culpa de la interposició de Josep M. de Sagarra. En aquest punt, és útil esmentar que Xavier Pla ja va indicar que la relació entre Josep M. de Sagarra i la revista *Destino* no va ser «mai fàcil», degut d'una banda a la poca simpatia que Vergés sentia cap al poeta i, de l'altra, que Joan Teixidor, soci de Vergés, era un «poeta, de filiació més o menys ribiana que no valorava gaire la literatura de Sagarra» (Pla, 2010: 606). Tenint en compte aquest fet, es poden interpretar adequadament les dures paraules de Vergés adreçades a Brunet acusant el poeta d'emprar males arts per barrar el pas als seus adversaris i per venjar-se de la poca benvolença que havia mostrat la revista *Destino* envers la seva producció durant la postguerra:

Has estat objecte d'una maniobra de Sagarra i el veredict del premi fou un veredict polític mitjançant el qual la resistència pensa apuntar-se un *tanto*. El poeta nacional no ha pas canviat amb els anys i continua essent tan bona persona com sempre. Presenta però un flanc dèbil amb el seu grotesc *Poema de Montserrat* —digne d'en Garcia Sanchiz— i li tornarem la pilota dignament.

Ho he sentit molt per tu, perquè no t'ho mereixes i perquè el teu llibre és infinitament millor que tot el que es presentava. Així ho ha dit en Solervicens i tothom que trobo. La cosa no parará pas aquí.

A més sembla que han donat el premi a un roig de París i ara no saben com dir-ho. Aquesta notícia no té encara confirmació!

En una carta datada el 9 de maig de 1947, Carles Sentís també va compadir Brunet pel mal tracte que havia rebut, i va acusar Sagarra de forma indirecta:

T'escric, principalment, per dir-te com he sentit aquesta mena de robatori de què has estat objecte. Hi ha molt pocs Solervicens, és a dir, quasi no n'hi ha cap. I al poeta nacional ja fa masses anys que el coneixem. Llàstima que totes aquestes petites facilitats no li serveixin per escriure millors comèdies. Tenim poca sort i estem envoltats de grups antropòfags.

Com a reacció davant aquestes paraules, Manuel Brunet va criticar durament Josep M. de Sagarra. En una carta a Joan Llongueras amb data de 24 d'abril de 1947, el periodista va manifestar la sospita que Sagarra temia que la seva obra podia fer ombra al *Poema de Montserrat* —encara no publicat, però ja ofrenat per l'autor al monestir amb motiu de l'entronització de la Moreneta el 1946 (Permanyer, 1991: 325)— i, per això, amb manobres tèrboles, no havia permès que el seu *Salteri* fos el guanyador del certamen:

Segons m'escriuen, he estat objecte d'una maniobra extraliterària. Jo ja em temia que en Sagarra no toleraria que algú hagi fet tot un llibre de Montserrat, i que no hagi fet servir l'única cosa que ens queda com a tòpic del pairalisme. [...] Em temia també que en Sagarra se sentís capost de la «resistència» i que es vengés de les crítiques que *Destino* ha dedicat a les seves comèdies. [...] En Sagarra preté haver tocat un gran orgue, jo només he volgut fer tocar «una caps de música» [...]. Veurem qui té raó. Però consti que no crec que en el nostre temps es pugui fer, o sigui lícit de fer, un poema de milers de versos en estil victorhuguesc.

Sobre aquesta última apreciació, hem de dir que Enric Gallén i Marina Gustà van considerar en el seu estudi sobre el poeta que aquesta obra era «producte d'un colossalisme

bastant anacrònic» que «responia més, probablement, a la recerca de mitjans de subsistència econòmica que no, com en el seu dia *El Comte Arnau*, a un repte estètic» (Gallén / Gustà, 1987: 474). En canvi, Jordi Llavina va escriure que aquest text significava un compendi de les preocupacions i decepció de l'autor al voltant de la realitat històrica del país i constituïa «l'obra més monumental de Sagarra» (Llavina, 1996: 34). Al seu torn, arran de la publicació de l'edició crítica del text, Narcís Garolera, va proposar «una nueva lectura de *El poema de Montserrat* como un libro de la inmediata posguerra [...] equiparable al *Nabí* de Carner, las *Elegies de Bierville* de Ribà, *Les irrealis omegues* de Foix, o *Cementiri de Sinera* de Espriu» (Garolera, 2007a). En qualsevol cas, en la mateixa carta Manuel Brunet va continuar atacant Sagarra:

Per les cartes que m'arriben veig que, a Barcelona, la meua carabassa ha estat considerada com una maniobra de la «resistència». Han coincidit en aquesta frase els de la penya d'En Fages i els de *Destino*. Ara bé: com que vós ja sabeu que la resistència és en Sagarra, però que molts veuen darrera d'ell en Felix Millet, em sabia molt de greu que, a les meves costelles, aquesta confusió pogués prosperar. D'En Millet no en puc dir només que bé. [...] Tots ens hem adonat i lamentat que En Sagarra hagi aconseguit acaparar-lo, però no hem de contribuir a que el faci còmplice de la seva politiqueta. [...] En Sagarra em deu molts favors i jo no n'hi dec cap. M'hauria estimat més deure-n'hi i poder esbargir aquest núvol entre ell i *Destino*.

Sobre aquesta qüestió, Joan Llongueras va respondre el 21 de maig següent situant l'origen del conflicte en les divergències polítiques de preguerra, que havien desembocat en dos bàndols enfrontats en la ja de per si difícil pervivència de la cultura catalana durant la postguerra. Aquesta situació havia provocat el fracàs als Jocs Florals de Montserrat tant de les seves propostes (sis composicions en total) com del *Salteri* de Brunet:

En Sagarra no m'estima gens a mi, perquè no he volgut ésser un satèl·lit d'ell i per altres motius. Per això em combaté aferrissadament. A vós us va combatre per tot el que dieu i perquè sou massa bona persona. Penso que en Millet, a qui jo estimo, juga una política equivocada i amb això de Montserrat s'ha evidenciat. Els homes que hem figurat a la Lliga som bandejats i afavoreix, amb marcada preferència, a l'estol de la Resistència i als pseudo-catòlics d'Unió Democràtica. Ell sabrà per què. Els monjos de Montserrat també el segueixen en aquesta tendència iestic segur de que en Sagarra, tant a vós com a mi, ha procurat desprestigiar-nos davant el Rvd. P. Abat.

A volta de correu, el periodista va contestar amb tristesa a aquestes acusacions, i va donar el tema per tancat:

M'entristeix molt tot el que em dieu del Certamen. Vejam si treballant en honor de la Mare de Déu de Montserrat haurem mig renyit amb en Millet i... ens haurem allunyat del P. Abat. Seria catastròfic. [...] En Millet pot fer molt de bé i molt de mal en aquest país. Si per haver treballat per a la Lliga ens hem de veure empaitats pels nostres, com vós dieu, seria ben trist. Si em vaig jugar la pell no ho vaig fer pas per a la Lliga sinó per tot el que Montserrat representa. I ara seria tràgic que des de Montserrat s'insuflés una política contra els que no hem estat rabassaires. Costa —oi?— d'arribar a creure tot això. Però el que em dieu fa pensar molt.

Segurament, la tensió originada per la qüestió del fracàs del *Salteri* al certamen literari de Montserrat no devia aflorar mai entre Manuel Brunet i Josep M. de Sagarra. No hem pogut localitzar cap testimoni que contradigui aquesta hipòtesi, i fins i tot creiem que és molt possible que els dos autors ni tan sols tractessin el tema. Podem aventurar que el mateix Brunet potser se sentia responsable i orgullós que el poeta hagués compost finalment un poema sobre Montserrat, corroborant finalment les seves teories sobre la religiositat de Sagarra; i fins i tot que arribés a pensar que tots estaven treballant per un mateix objectiu: l'enaltiment de la devoció envers la patrona de Catalunya. En qualsevol cas, com que Manuel Brunet va poder acabar publicant igualment la seva obra, probablement devia deixar de banda aquesta qüestió. Com veurem a continuació, el motiu per creure aquesta hipòtesi és que en la següent ocasió en què Brunet es va referir al poeta li va dedicar, de nou, paraules elogioses.

L'última referència de Manuel Brunet a l'obra de Josep Maria de Sagarra la trobem el març de 1953, arran de la publicació per part de l'editorial Alpha de la traducció de la *Divina Comèdia* —anteriorment, el 1947, s'havia imprès un tiratge de 400 exemplars de l'obra en edició de bibliòfil. El primer volum havia aparegut el 1950, i el tercer i últim es va fer esperar fins a 1952. Amb motiu de la publicació, el 28 de febrer de 1953 la revista *Destino* va publicar una crítica d'Antoni Vilanova, en la qual elogiava el domini de la tècnica literària i l'extraordinària sensibilitat lingüística de l'autor:

La traducción de la *Divina Comedia*, emprendida hace más de quince años por el gran poeta Josep Maria de Sagarra y publicada en tres cuidados volúmenes por la editorial Alpha (Barcelona, 1950-1952), el último de los cuales acaba de ver la luz recientemente, constituye sin duda alguna uno de los esfuerzos más gigantescos y ambiciosos que han tenido lugar entre nosotros para convertir una versión poética en una pura obra de arte.

[...] Resulta verdaderamente prodigioso comprobar hasta qué punto Sagarra ha hecho suyo el secreto del terceto dantesco y ha logrado encadenar en sus estrechos límites la concisión tajante, la hiriente justeza, la perfección marmórea del verso de Dante sin traicionar la forma ni el sentido.

La gènesi d'aquesta traducció, però es remuntava als mesos previs de l'esclat de la guerra, en una col·laboració de Sagarra a *La Veu de Catalunya*, que havia d'actualitzar l'anterior traducció inacabada del text de Dante realitzada per Narcís Verdager i Callís, que s'havia publicat pòstumament entre 1921 i 1922 (Coll, 1998: 496 i Gavagnin, 2005: 217-218). Efectivament, tal com també van assenyalar Gabriela Gavagnin i Xavier Pla (2010) Manuel Brunet va donar a conèixer la notícia el 16 de juny de 1935 al comentari titulat «Una bona notícia», uns mesos abans que el text es comencés a publicar, durant la primavera de 1936:

Tinc un cert dret a ésser jo el qui escampi avui per Catalunya una bona notícia. Dintre pocs dies, *La Veu de Catalunya* començarà a publicar, en la seva secció literària que dirigeix Manuel de Montoliu, la traducció de la *Divina Comèdia* del Dant, feta per Josep Maria de Sagarra.

Suposo que aquesta notícia commourà la gent de lletres i els patriotes. Traduïda pel nostre gran poeta, l'obra màxima de la poesia cristiana serà el millor homenatge que ell i *La Veu de Catalunya* poden oferir a la nostra literatura, un monument a l'idioma.

Després de fer pública la iniciativa, Manuel Brunet va donar en el mateix article els detalls tècnics sobre la traducció:

La *Divina Comèdia* havia de traduir-la un gran poeta, i un poeta ha de traduir-la en vers. [...] Josep Maria de Sagarra diu que no seria lícit fer una traducció massa lliure, però que entre el gòtic i la poesia cal decantar-se a la banda de la vida, o sigui, de la poesia. Diu també En Sagarra que el seu propòsit és que la traducció, igual que l'original, es desplegui com una capsa magna. Em proposo —diu el nostre poeta— que els cants, malgrat les complicacions històriques i teològiques, es puguin llegir en veu alta i sense el recurs de gaires notes. Evidentment deformaria la intenció del nostre poeta si diguéssim que es proposa fer una traducció popular. Serà més exacte dir que es proposa fer una traducció viva.

Finalment, el periodista va tancar el comentari reafirmant el caràcter patriòtic de la iniciativa, amb la qual cosa justificava la publicació del text en un periòdic i no en forma de llibre:

L'empresa potser no té res de periodístic. Segurament un diari d'informació no voldria publicar a cap preu una obra com aquesta. Però un diari patriòtic es pot permetre la il·lusió de fer aquest homenatge a la llengua catalana. Suposem que els nostres lectors compartiran aquesta il·lusió nostra. I també fa una certa emoció donar quatre anys d'actualitat a un tema tan noble.

Xavier Pla apuntava que va ésser Josep M. de Sagarra qui va proposar a Francesc Cambó aquesta traducció per a *La Veu de Catalunya* (Pla, 2010: 603), però les declaracions de Manuel Brunet publicades a *Destino* el 28 de març de 1953 posen en relleu un procés de negociació invers, alhora que descobreixen el secret del «dret» del periodista a publicar la notícia el 1936 i revelen el seu paper crucial en l'acord de col·laboració de Sagarra amb el diari de la Lliga:

En aquella època era yo redactor jefe de *La Veu de Catalunya* y me había propuesto conseguir la colaboración de José María de Sagarra. Un día entablóse un debate sobre esta cuestión en la peña nocturna del Ateneo, a la que yo acudía hacia las dos de la madrugada. [...] Durante aquella discusión sobre la colaboración de Sagarra, se me ocurrió ofrecerle que podría traducir la *Divina Comedia*. El diario publicaría, alternados, la traducción de un canto y el comentario. Llegué a ofrecer la remuneración por ese trabajo. Sagarra no vaciló, pero hizo constar que se trataba de un poema de cien cantos y que el trabajo era una labor de benedictino. [...] Al día siguiente di cuenta al director del diario, don Ramón de Abadal, del acuerdo con Sagarra. El director exultó de júbilo. Examinamos las dimensiones de la *Divina Comedia*: 34 cantos el Infierno, 33 el Purgatorio y 33 el Paraíso. Total: 100 cantos. Más cien artículos de comentario. Eso representa —dijo el señor Abadal— que hemos encadenado a Sagarra por 200 semanas, o sea, un período de cuatro años.

Francesc Cambó tenia l'última paraula per tancar l'acord i va acceptar el tracte sense dubtar, conscient del cop d'efecte que significava per al diari la incorporació de Sagarra com a col·laborador:

Aquel día la merienda cotidiana en un restaurante de la Plaza de Catalunya fue muy breve. Desde el teléfono del restaurante el señor Abadal llamó al señor Cambó solicitando hora de visita. Cambó respondió que le esperaba. Una hora después Abadal llegaba a la redacción. Cambó había aceptado la idea punto por punto. Pocas semanas después José María de Sagarra publicaba su traducción y sus comentarios en *La Veu de Catalunya*. La noticia de que Sagarra había aceptado tan enorme empresa causó estupor en los círculos literarios. La guerra interrumpió la labor de Sagarra.

Efectivament, el cant primer de la *Divina Comèdia* va aparèixer el 3 de juliol de 1935, i la setmana següent es va publicar el comentari corresponent. Com podem llegir en una de les cartes recollides per Lluís Permanyer al seu volum dedicat a Sagarra (Permanyer, 1991: 328), el gener de 1936 Francesc Cambó felicitava el poeta per la feina feta, i l'encoratjava a seguir endavant:

Feia temps volia felicitar-vos per la vostra traducció del poema dantesc. Després de llegir-ne alguns cants, he tingut la ploma als dits. Ara, ja no passo un moment sense dir-vos que la versió catalana que ens doneu no la podem somniar mai. Jo vaig assistir, durant anys, a la tasca d'En Verdaguer. Fou un gran esforç, però lo vostre és un miracle.

La seqüència de cants i comentaris, però, només va poder continuar fins el 15 de juliol de 1936, en què va aparèixer el cant XXVIII. No hi va haver temps per a més, i Sagarra va haver de completar la feina durant la postguerra.

CODA

El volum de la *Divina Comèdia* corresponent a l'«Infern» conservat a la biblioteca personal de Manuel Brunet, que es troba al Fons Manuel Brunet i Solà de la Universitat de Girona, conté una dedicatòria que corrobora la versió que hem explicat a propòsit de la iniciativa de Manuel Brunet de 1935. Al mateix temps, ofereix com a cloenda d'aquestes notes el testimoni que la sincera amistat i admiració que havia professat Manuel Brunet al poeta era corresposta. Són paraules íntimes i afectuoses, evocadores d'uns temps llunyans i d'unes il·lusions perdudes que no tornarien:

A Manuel Brunet, en record d'unes nits ja llunyanes, en les quals, i en la nostra discretíssima caverna del «Ateneu Barcelonès» la seva amistat fou el primer acudit i el primer impuls que em decidí a començar aquesta traducció de la *D. C.* I ja un cop iniciada, fou en les nostres converses que s'intercalà la primeríssima lectura d'aquests cants. Amb els millors records del seu vell amic. Josep Maria de Sagarra

BIBLIOGRAFIA

- AGUSTÍ, Ignacio (1974): *Ganas de hablar*. Barcelona: Planeta.
- CARBONELL, Jordi (1964): «L'obra dramàtica de Josep M. de Sagarra». SAGARRA, Josep M.: *Obres Completes, IV*. Barcelona, Selecta, p. 1345-1406.
- COLL i AMARGÓS, Joaquim (1998): *Narcís Verdaguer i Callís (1862-1918) i el catalanisme possibilista*. Barcelona: PAM.
- FÀBREGAS, Xavier (1972): «Josep M. de Sagarra, al marge del Noucentisme». *Aproximació a la història del teatre català modern*. Barcelona: Curial, p. 224-238.
- FUSTER, Joan (1972): *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial
- GALLÉN, Enric / GUSTÀ, Marina (1987): «Josep M. de Sagarra». Riquer, Martí de / COMAS, Antoni / MOLAS, Joaquim (ed.): *Història de la literatura catalana*, vol. IX. Barcelona: Ariel, p. 463-496.
- GAROLERA, Narcís (2007a): «Una nueva lectura del *Poema de Montserrat*», *La Vanguardia. Culturals*, 07.III.2007. Barcelona, p. 4.
- , (2007b): «L'articulisme literari de Josep M. de Sagarra», *Trípodos*, núm. 20. Barcelona: Facultat de Comunicació Blanquerna, p. 63-69.
- GAVAGNIN, Gabriela (2005): *Classicisme i Renaixement: una idea d'Itàlia durant el Noucentisme*. Barcelona: PAM.
- GUSTÀ, Marina (1981): «Notes sobre *Vida privada* de Josep M. de Sagarra». *Els Marges*, núm. 22-23, maig-setembre. Barcelona: Curial, p. 33-48.
- , (1994). «Josep M. de Sagarra: història, memòria, novel·la». *Revista de Catalunya*, desembre. Barcelona: Fundació Revista de Catalunya, p. 105-117.
- LLATES, Rossend (1971): *Ésser català no és fàcil*. Barcelona: Biblioteca Bibliogràfica Aedos.
- LLAVINA, Jordi (1996): «Introducció a la poesia de Josep M. de Sagarra». SAGARRA, Josep M. de: *Obra Completa, I, Poesia*. València: Edicions 3i4, p. 13-27.
- MANENT, Albert (2008): «Cuatro peñas literarias barcelonesas del siglo XX». *Ínsula*, núm. 738, junio. Madrid: Insula, librería, ediciones y publicaciones, p. 22
- MOLAS, Joaquim (1966): «El cas Sagarra». *La literatura de postguerra*. Barcelona: Rafael Dalmau editor, p. 39-53.
- MONTERO, Francesc (2011): *Manuel Brunet i Solà (1889-1956). El periodisme d'idees al servei de la «veritat personal»*. Girona: Universitat de Girona, 2011. Tesi doctoral consultable en línia a <http://www.tdx.cat/handle/10803/51996>.
- NUNES, Maria (1999) «Introducció a la prosa de Josep M. de Sagarra». SAGARRA, Josep M. de: *Obra Completa, VI, Poesia*. València: Edicions 3i4, p. 7-39.
- PERMANYER, Lluís (1991): *Sagarra, vist pels seus íntims*. Barcelona: La Campana.
- , (2007): «La Barcelona de Sagarra». SAGARRA, Josep M. de: *Vida privada*. Barcelona: Proa, 2007, p. 9-15.
- PLA, Josep (1969a): *Homenots. Primera sèrie, O. C.*, XI. Barcelona: Destino.
- , (1969b): *Notes disperses, O. C.* XII. Barcelona: Destino.
- , (1970): «Josep Maria de Sagarra i la seva prosa». *Retrats de passaport, O. C.* XVII, Barcelona: Destino, p. 415-423.

- (1975): «Josep M. de Sagarra i el seu teatre». Homenots, 4a sèrie. Barcelona. Destino, p. 9-45.
- PLA, Xavier (2007): «Recepció i contradicció en les edicions de *Vida Privada*». SAGARRA, Josep M. de: *Vida privada*. Barcelona: Proa, 2007, p. 385-409.
- , (2010): «Josep M. de Sagarra». BOU, Enric (ed.): *Panorama crític de la literatura catalana*, Vol. V. Barcelona: Vicens Vives, p. 589-610.
- SAGARRA, Josep M. de (1952): «Pròleg». *Obres Completes, III. Teatre*. Barcelona: Selecta, p. 11-42.
- , (1979): «Pròleg». *Obres Completes, III. Teatre*. Barcelona: Selecta, p. 9-37.
- , (1999): *Memòries*. Barcelona: Edicions 62.
- , (2005): *El perfum dels dies* (Narcís Garolera, ed.). Barcelona: Quaderns Crema.
- SANS ORENGA, Martí (1983): *Breu historia de l'Ateneu Barcelonès*. Barcelona: L'Avenç, 1983, p. 20
- TAVERA, Susanna (2006): «De la crisi de la monarquia alfonsina a la guerra civil». CASSAS YMBERT, Jordi (ed.): *L'Ateneu i Barcelona: un segle i mig d'acció cultural*. Barcelona: Diputació de Barcelona; RBA-La Magrana, 2006.